

Jongens en jonge mannen na ouderlijke scheiding

Ed Spruijt & Vincent Duindam

Effects of parental divorce on the well-being of boys and young men

This article examines the effects of parental divorce on the well-being of boys and young men between 12 and 30 years of age. We compare young men from divorced families both with young men from intact families and with young women. Compared to young men from intact families, young men from divorced families tend to have more externalizing problems, including risky habits. Male children of divorced families enter into relations at an early age and usually are more sexually experienced compared with male children from intact families. However, young men in general and also young men after parental divorce postpone marriage and fatherhood compared with young women.

Inleiding

Cijfers over scheiding

Het echtscheidingscijfer in Nederland is de laatste jaren stabiel tot licht stijgend. Datzelfde geldt voor het aantal kinderen dat per jaar bij een ouderlijke scheiding is betrokken.

Tabel 1. Echtscheidingen en het aantal hierbij betrokken minderjarige kinderen

Jaar	aantal scheidingen	aantal minderjarige kinderen
1992	30.500	25.700
1994	36.200	29.800
1996	34.900	29.500
1998	32.500	29.300
2000	34.700	33.000
2001	37.500	35.000

Bron: CBS, 2002

Ed Spruijt is als senior onderzoeker/docent werkzaam bij de Capaciteitsgroep Kinder- en Jeugdstudies van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht.

Vincent Duindam is als onderzoeker/docent werkzaam bij de Capaciteitsgroep Cultuur, Zorg en Welzijn van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht.

Correspondentieadres: Dr. Ed Spruijt, Universiteit Utrecht, Capaciteitsgroep Kinder- en Jeugdstudies, Postbus 80140, 3508 TC Utrecht. E-mail: e.spruijt@fss.uu.nl

Bij ongeveer de helft van de scheidingen zijn – gemiddeld twee – minderjarige kinderen betrokken. Naast de officiële echtscheiding is er een groeiend aantal ontbindingen van samenwonenrelaties (CBS, 2001). Het betreft hier echter in overgrote meerderheid paarrelaties zonder kinderen, een gegeven dat dus minder relevant is voor dit artikel (CBS, 2002). Net als in Nederland treedt er in de meeste andere Europese landen de laatste jaren een zekere stabilisatie van het echtscheidingscijfer op, na een scherpe stijging vanaf de jaren '60. Het Nederlandse echtscheidingscijfer wijkt niet sterk af van dat van andere West-Europese landen maar is wat lager dan in Noord-Europa en in de VS (SCP, 2000). Twintig jaar na de huwelijksluiting is in Nederland ongeveer eenderde van de paren gescheiden, in Noord-Europa en de VS is dat bijna de helft. In Zuid-Europese landen liggen die cijfers aanzienlijk lager (tussen 8 en 12%), hoewel ook daar een stijging kan worden geconstateerd (Hetherington & Stanley-Hagan, 1997; SCP, 2000).

Gevolgen voor kinderen

Het meeste bevolkingsonderzoek – dus onderzoek waarin alle echtscheidings situaties worden betrokken – laat zien dat echtscheiding in het algemeen negatieve gevolgen heeft voor kinderen. Meestal zijn die gevolgen echter niet rampzalig (Amato, 2001; Cherlin e.a., 1992; Fischer & De Graaf, 2001; Furstenberg & Cherlin, 1991; Maccoby & Mnookin, 1994; Spruijt, De Goede & Van der Valk, 2000; Wallerstein, Lewis & Blakeslee, 2000). Als het gaat om onderzoek onder speciale groepen respondenten, bijvoorbeeld kinderen met psychiatrische problemen of jongeren in jeugdgevangenissen, dan blijken de gevolgen van echtscheiding vaak ernstiger te zijn (Garrity & Baris, 1994; Grych & Fincham, 2001; Morrison & Coiro, 1999; Treffers, Goedhart & Koudijs, 1999). Beide vormen van onderzoek hebben hun eigen waarde maar moeten duidelijk van elkaar worden onderscheiden. Bij de beoordeling van de sterkte van de effecten speelt bovendien vaak ook de opvatting van de auteur een rol: conservatieve auteurs zijn dikwijls geneigd de effecten voor kinderen behoorlijk sterk te noemen, terwijl progressieve auteurs eerder geneigd zijn de gevolgen significant maar zwak te noemen (Amato, 1999).

Daarbij komt dat onderscheid gemaakt zou moeten worden in de gevolgen van verschillende soorten echtscheidingen. Als ouders in staat zijn hun conflicten enigszins te beheersen en ten minste over de kinderen met elkaar kunnen blijven communiceren, dan zijn de gevolgen voor de kinderen meestal niet zo ernstig. Maar als ouders openlijk en chronisch ruzie (blijven) maken, wordt het voor kinderen veel erger (Buehler & Gerard, 2002; Schmidtgal, King, Zarski & Cooper, 2000; Teyber, 2001; Whiteside & Becker, 2000). Een leefomgeving waarin de ouders niet ophouden openlijk te ruziën is de slechtst denkbare opvoedingssituatie voor kinderen. In 1991 publiceerden Amato en Keith de eerste grote meta-analyse (een empirische studie over meerdere andere studies) over de gevolgen van echtscheiding voor kinderen. In 2001 herhaalde Amato deze studie voor de onderzoeken uit de jaren '90. Hij analyseerde 67 gepubliceerde artikelen opnieuw. Tot zijn verbazing moest hij constateren dat de gemiddelde negatieve effecten voor kinderen in de jaren '90 niet kleiner maar juist groter waren geworden. Hij had dit niet verwacht vanwege de toegenomen acceptatie van echtscheiding in de samenleving. Achteraf vermoedt Amato dat de slechtere resultaten voor kinderen misschien worden veroorzaakt door het feit dat nu ook de matig slechte huwelijken vaker worden ontbonden, wat voor kinderen moeilijker te begrijpen is. Een tweede reden is – paradoxaal genoeg – wellicht de economische vooruitgang. Hiervan profiteren vooral tweoudergezinnen zodat eenoudergezinnen het relatief slechter hebben dan voor 1990. Amato concludeert dat het

in elk geval belangrijk blijft om aandacht te besteden aan de negatieve effecten van scheiding voor kinderen.

Welke negatieve effecten voor kinderen worden meestal in onderzoek gevonden? Als men het totale onderzoek overziet, dan komen aan de orde: schoolprestaties, (wan)gedrag, psychologisch en emotioneel welbevinden, zelfbeeld en sociale relaties. Amato (2001) concludeert dat kinderen van gescheiden ouders op al deze aspecten slechter scoren dan kinderen uit intacte gezinnen. Dit geldt in het algemeen zowel voor jongens als voor meisjes. Ook in diverse andere, niet in de meta-analyse van Amato betrokken studies komen dergelijke uitkomsten naar voren (Hetherington, 1999; Kormos, 1999; Spruijt & De Goede, 2001).

Echtscheiding en sekseverschillen

Wij zijn in het bijzonder geïnteresseerd in de effecten die een scheiding heeft op jongens en jonge mannen. Daarom zullen wij deze groep vergelijken met jongens en jonge mannen uit intacte gezinnen, maar ook met meisjes en jonge vrouwen uit zowel intacte als gescheiden gezinnen. In onderzoek naar de gevolgen van echtscheiding in het algemeen worden meestal geen grote verschillen tussen jongens en meisjes gevonden. Het is bekend dat het zowel met jongens als met meisjes met gescheiden ouders gemiddeld minder goed gaat dan met andere jongeren (Amato, 2001; Hetherington, 1999; Spruijt & De Goede, 2001; Spruijt et al, 2002). In onderzoek naar meer specifieke gevolgen echter, worden vaak wel verschillen gevonden tussen jongens en meisjes, al zijn de uitkomsten – onder andere door verschillen in methodiek – niet altijd eenduidig. Veel onderzoek richt zich op bepaalde specifieke geïnternaliseerde en/of geëxternaliseerde problemen. Onder geïnternaliseerde problemen vallen dan bijvoorbeeld depressieve symptomen, emotionele problemen, psychische stress, lage zelfwaardering, somatische klachten en onwelbevinden. Geëxternaliseerde problemen zijn verschijnselen als afwijkend gedrag, (licht) delinquent gedrag, riskante gewoonten, antisociaal gedrag en agressief gedrag.

Vaak worden geëxternaliseerde problemen aan jongens toegeschreven en geïnternaliseerde problemen aan meisjes. Bij stressvolle gebeurtenissen is bij jongens de kans groot dat ze 'lastig worden'. Uit empirisch onderzoek blijkt echter niet duidelijk dat scheiding alleen geëxternaliseerde problemen bij jongens versterkt. Simons, Lin, Gordon, Conger, en Lorenz (1999) constateren bijvoorbeeld dat ouderlijke scheiding samenhangt met zowel meer geëxternaliseerde als meer geïnternaliseerde problemen bij jongens. Hetherington (1999) wijst erop dat zowel jongens als meisjes uit gescheiden gezinnen meer 'acting out'-gedrag laten zien vergeleken met jongeren uit intacte gezinnen. Volgens haar kan de geëxternaliseerde problematiek wel genderspecifieke vormen aannemen: bij jongens zie je dan meer agressief of delinquent gedrag, en bij meisjes voortijdige seksuele activiteiten en voortijdig moederschap. Jongens schijnen vooral bij heftige ouderlijke conflicten meer negatieve effecten te vertonen dan meisjes (Buchanan, Maccoby & Dornbusch, 1996). Jongens reageren in het algemeen negatiever op stressvolle omstandigheden in de (vroeg) kindertijd. Tevens raken zij daardoor langduriger uit hun evenwicht dan meisjes. Dit geldt ook voor de stress rond huwelijksmoeilijkheden en echtscheiding (Tavecchio, 1998; Zaslow & Hayes, 1986). Volgens onderzoek van Hetherington en Kelly (2002) ruziën ouders meer en langer in de aanwezigheid van zoons dan van dochters. Bovendien is het zo dat ouders met zoons, vergeleken met ouders die dochters hebben, een grotere kans hebben de scheiding uit te stellen. Volgens Morgan, Lye en Condron (1988) hebben ouders met zoons zelfs 9% minder kans om te gaan scheiden dan ouders met dochters. Dit kan twee redenen hebben: ofwel vaders zijn meer betrokken bij

en gehecht aan hun zoons, ofwel moeders zien er tegenop om hun zoons alleen op te voeden. Hetherington en Kelly (2002) stellen verder dat jongens minder in staat zijn om hun gevoelens te verwoorden dan meisjes en dat ze in tijden van stress minder goed om hulp kunnen vragen. Hierdoor ontbreken bij hen ook weer vaker protectieve factoren, die bij meisjes wel meer aanwezig zijn.

Onderzoekers als Amato (2000) en Hetherington en Kelly (2002) concluderen dat vooral voor jonge jongens de effecten van ouderlijke scheiding gemiddeld iets sterker zijn dan voor meisjes. Volgens Sun (2001) echter blijken mannelijke adolescenten net zo veel kans te hebben beïnvloed te worden door het ouderlijke scheidingsproces als vrouwelijke adolescenten. De conclusie van Teyber (1996) is dan ook: "Echtscheiding is moeilijker voor jonge jongens dan voor jonge meisjes, maar als meisjes in de puberteit komen, escaleren de problemen tussen alleenstaande moeders en dochters vaak zo, dat ze de conflicten tussen zoons en moeders evenaren."

Langetermijneffecten

De meeste onderzoekers zijn van mening dat kinderen, zowel jongens als meisjes, in de eerste twee jaar na de scheiding de meeste negatieve gevolgen ondervinden. Daarna neemt het leven veelal weer min of meer zijn normale loop. Voor een aantal kinderen blijven de problemen echter bestaan en voor sommigen zelfs voor lange tijd. Wallerstein, Lewis en Blakeslee (2002) hebben regelmatig gepubliceerd over hun longitudinale project en herhaaldelijk vastgesteld dat de scheidings-effecten voor een aantal jongeren tot ver in de volwassenheid voortduren. Met name als jongens en meisjes in de fase van eigen partnerkeuze en gezinsvorming komen, steken de scheidingsherinneringen opnieuw de kop op. Er wordt gesproken van een sluimereffect. Ander onderzoek maakt eveneens melding van langetermijneffecten. Kinderen die een scheiding meegemaakt hebben vertonen hogere ziektecijfers op volwassen leeftijd dan hun leeftijdgenoten uit intacte gezinnen. Ook laat onderzoek zien dat mannen uit scheidingsgezinnen zwaardere rokers zijn dan mannen uit intacte gezinnen (Furstenberg & Kiernan, 2001). Spruijt, De Goede en Van der Valk (2000) rapporteren dat zowel mannelijke als vrouwelijke adolescenten en jongvolwassenen uit scheidingsgezinnen vaker roken en softdrugs gebruiken dan leeftijdgenoten uit intacte gezinnen. Volwassen kinderen van gescheiden ouders scheiden zelf ook significant vaker dan kinderen uit intacte gezinnen. Zij verbreken eveneens vaker een samenwoonrelatie dan volwassenen uit intacte gezinnen (Amato, 1996; De Graaf & Steenhof, 1999; Diekmann & Engelhardt, 1995; Dronkers, 1997). Verder blijkt de huwelijkskwaliteit van scheidingskinderen minder goed te zijn dan die van kinderen uit intacte gezinnen. Dit heeft volgens Amato (1999) verschillende redenen: scheidingskinderen trouwen jonger, hebben liberale opvattingen over het huwelijk maar vertonen bovenal problematisch huwelijksgedrag. Dat wil zeggen dat hun communicatie slechter is, ze meer faalangst hebben en vaker jaloers zijn. Ten slotte constateert ook Hetherington (1999) dat diverse effecten, zoals meer riskante gewoonten en meer psychische problemen, voortduren tot ver in de volwassenheid. Zij waarschuwt er dan ook voor de scheidingseffecten niet te onderschatten.

Deze studie

Uit het literatuuroverzicht blijkt dat er veel verschillende gevolgen van ouderlijke scheiding voor de kinderen worden gevonden, maar dat verschillen tussen jongens en meisjes lang niet altijd expliciet worden bestudeerd. De bedoeling van

dit artikel is om meer inzicht te verkrijgen in de invloed op lange(re) termijn van ouderlijke scheiding op jongens en jonge mannen. We bestuderen daartoe zowel geïnternaliseerd als geëxternaliseerd probleemgedrag en problemen op het gebied van relaties. Onze steekproef bestaat uit jongeren van 12 tot 30 jaar zodat we over gegevens beschikken van een brede leeftijdsgroep.

Steekproef en dataverzameling

We maakten gebruik van de dataset van het project Wendingen in de Levensloop (WIL): een Nederlands nationaal panelonderzoek, gebaseerd op een representatieve steekproef van jongeren. Er vonden drie metingen plaats: 1991 (T1), 1994 (T2) en 1997 (T3). De random selectie in 1991 was gebaseerd op statistieken van huishoudens en jongeren die zelfstandig wonen, uit het Nationale Script Panel en de Nationale Mini Census ('t Hart, Meeus & Kox, 1993). Het percentage weigeringen om mee te doen was 26,1%. Correctieberekeningen geven aan dat de random selectie niet veel afwijkt van de kennis over jongeren uit andere bronnen, zoals het CBS. Er is één belangrijke deviatie: allochtone jongeren zijn nauwelijks vertegenwoordigd. Het gaat in dit artikel dus niet over allochtone jongeren. De respondenten hebben een groot aantal vragen beantwoord, zowel schriftelijk als mondeling, over hun ontwikkeling en levensstijl. De vragen hadden betrekking op fysiek en psychologisch welzijn, het zich losmaken van de ouders en het op eigen benen gaan staan, relaties, seks, vaste verkering, uit huis gaan en de relatie tussen generaties. Een van de ouders werd eveneens geïnterviewd. Tussen de eerste meting uit 1991 en de derde uit 1997 is nog 26% van de respondenten uitgevallen. Analyses hebben uitgewezen dat iets meer jongens dan meisjes niet meer hebben meegedaan (Van der Valk, 2004). De uitkomsten van het onderzoek moeten dus voorzichtig worden geïnterpreteerd. Het veldwerk is uitgevoerd door een onderzoeksbureau.

Onafhankelijke variabele: jongeren per gezinsvorm

Aan de jongeren in het onderzoek is gevraagd of en wanneer hun ouders gescheiden zijn. Ook is vastgesteld of beide ouders nog in leven zijn; jongeren uit verweduwd gezinnen zijn in dit artikel buiten beschouwing gelaten. Aan de jongeren zijn bovendien drie vragen gesteld over de tevredenheid van de ouders over hun huwelijksrelatie. Van deze drie items is een schaal gemaakt ($\alpha=.77$). Ouders met de laagste scores op de drie items (volgens de jongeren dus) kregen het predikaat "slecht functionerend huwelijk" en zijn in dit artikel ook niet meegenomen omdat dit voor een deel "bijna-scheidingsgezinnen" zijn. De ouders met de overige scores op de drie items kregen het predikaat "intact" huwelijk. De samenstelling van de onderzoeksgroep waarover in dit artikel wordt gerapporteerd is dan als volgt:

Tabel 2. Samenstelling onderzoeksgroep op T2

	n	%
Jongens na ouderlijke scheiding	58	4.7
Jongens uit intacte gezinnen	470	38.0
Meisjes na ouderlijke scheiding	90	7.3
Meisjes uit intacte gezinnen	619	50.0
Totaal	1237	100.0

Het overzicht van de belangrijkste variabelen staat vermeld in tabel 3. We geven de gemiddelden of percentages en vermelden tevens de standaarddeviatie.

Tabel 3. Overzicht belangrijkste variabelen op T3

	Gem. of %	SD
Geslacht (% jongens)	42.4%	0.49
Leeftijd T3	23.7	3.78
Opleidingsniveau (1-10)	5.1	2.76
<i>Geïnternaliseerde problemen</i>		
Fysieke gezondheid (1-10)	7.1	2.66
Welbevinden (1-10)	7.0	2.59
Mate van stress (1-10)	5.0	3.04
Mate van depressiviteit (1-10)	2.4	2.06
Zelfmoordgedachten (1-10)	1.3	0.99
<i>Relationele problematiek</i>		
Sexpartners laatste jaar? (0-<4)	0.9	0.79
Relatieproblemen (1-10)	3.4	1.78
Relatie-ervaring (1-10)	4.9	2.60
Samenwonend of getrouwd?	39.6%	0.48
Samenwonen verbroken? (0-2)	0.5	0.24
Uit elkaar gaan? (0-4)	0.6	0.86
Zelf kinderen?	13.5%	0.34
<i>Geexternaliseerde problemen</i>		
Leer/werkproblemen (1-10)	2.4	1.85
Delinquentiescore (1-10)	1.6	1.40
Riskante gewoonten (1-10)	3.1	2.61
Werkloos?	2.6%	0.16

De leeftijd van de ondervraagde jongeren varieert van 12 tot 30 jaar. De jongens zijn iets in de minderheid: 42.4%. Dit heeft te maken met het feit dat jongens vergeleken met meisjes iets vaker weigeren om aan onderzoek mee te (blijven) doen. Het opleidingsniveau is gespreid. In het onderzoek zijn drie soorten afhankelijke variabelen gebruikt: geïnternaliseerde problematiek, relationele aspecten en geëxternaliseerde problemen. Er zijn diverse instrumenten gebruikt om deze drie soorten aspecten vast te stellen.

De *geïnternaliseerde problematiek* is gemeten door te vragen naar de:

- fysieke toestand, met behulp van de VOEG, die de mate meet van: moeheid, hoofdpijn, rugpijn etc (Sikkel, 1980). De scores zijn getransponeerd naar een schaal van 1 tot 10.
- mate van welbevinden, de psychologische gezondheid gemeten door de Cantrilladder (Cantril, 1965): Wij willen graag van je weten hoe je je voelt. (van 1 = zeer slecht tot 10 = zeer goed).
- mate van psychologische stress en de mate van depressiviteit, gemeten met behulp van de Goldbergschaal (Goldberg, 1975) (bijvoorbeeld: Had je gedurende de afgelopen vier weken voortdurend het gevoel onder druk te staan? of: Voelde je je de afgelopen vier weken ongelukkig of depressief?) De

scores zijn weer omgezet in tienpuntsschalen met 1 = slecht (veel stress of depressiviteit) en 10 = goed.

- gedachten aan zelfmoord in het laatste jaar.

De *relationele aspecten* zijn geoperationaliseerd door te vragen naar:

- het aantal sexpartners gedurende het laatste jaar.
- de frequentie van het voorkomen van problemen in de (intieme) relatie (score van 1 tot 10).
- de ervaring met verkeringen en samenwoonrelaties.
- het op dit moment al dan niet samenwonen.
- het al eens een samenwoonrelatie verbroken hebben.
- het wel eens van plan zijn om uit elkaar te gaan.
- het hebben van eigen kinderen.

De *geëxternaliseerde problematiek* is gemeten door te vragen naar:

- de frequentie van het voorkomen van problemen met het leren op school, in de studie of op het werk.
- het wel of niet gepleegd hebben van een of meerdere delicten uit een lijst van ruim 20 delinquentie gedragingen.
- het hebben van riskante gewoonten (roken, drinken, blowen).
- het al dan niet werkloos zijn.

Resultaten

De centrale vraag in dit artikel is hoe het gaat met jongens en jonge mannen die een ouderlijke scheiding hebben meegemaakt. Om deze vraag te beantwoorden vergelijken we deze groep met jongens en jonge mannen uit intacte gezinnen, maar ook met meisjes en jonge vrouwen uit zowel scheidingsgezinnen als intacte gezinnen. In tabel 4 zijn de resultaten van deze vergelijking vermeld. De letters tussen haakjes geven aan of de scheidingsjongens significant verschillen van de andere groepen. Wanneer geen letters zijn vermeld, zijn de verschillen niet significant.

Dat de leeftijd en het opleidingsniveau niet significant verschillen tussen de vier groepen behoeft geen verbazing te wekken. Het is niet aannemelijk dat jongens na scheiding in dit opzicht verschillend zijn. De geïnternaliseerde problematiek van jongens na scheiding verschilt niet significant van die van de jongens uit intacte gezinnen of van meisjes. De enige significant verschillende uitkomst is de relatief slechte fysieke gezondheid van meisjes. Jongens voelen zich gemiddeld fysiek beter dan meisjes. Wat de relatieproblematiek betreft zijn er wel diverse significante verschillen. Jongens en jonge mannen na scheiding hebben significant meer relatie-ervaring, inclusief meer sexpartners dan jongens en jonge mannen uit intacte gezinnen. In vergelijking met meisjes en jonge vrouwen na scheiding hebben jongens echter minder samenwoonervaring, minder ervaring met het uit elkaar gaan en zijn ook minder ver gevorderd op het pad van de gezinsvorming. Er zijn geen significante verschillen tussen de vier groepen wat betreft werkloosheid of leer- of werkproblemen. Maar jongens na scheiding vertonen duidelijk meer riskante gewoonten dan jongens uit intacte gezinnen en meisjes. Jongens hebben een significant hogere delinquentiescore dan meisjes, maar dat geldt niet alleen voor jongens na scheiding.

Tabel 4. Overzicht gemiddelde scores belangrijkste variabelen op T3 per groep

	a jongens na scheiding	b jongens intacte gezinnen	c meisjes na scheiding	d meisjes intacte gezinnen
Leeftijd T3	23.9 (ns)	23.6	24.3	23.8
Opleidingsniveau	4.7 (ns)	5.0	5.1	5.3
<i>Geïnternaliseerde problemen</i>				
Fysieke gezondheid (1-10)	7.9 (a,cd)	7.9	5.7	6.8
Welbevinden (1-10)	7.2	7.5	6.6	6.9
Mate van stress (1-10)	4.5	4.6	5.4	5.1
Mate van depressiviteit (1-10)	2.0	2.0	2.5	2.4
Zelfmoordgedachten (1-10)	1.3	1.2	1.4	1.3
<i>Relationele problematiek</i>				
Aantal sexpartners	1.3 (a,bd)	0.9	1.2	0.8
Relatieproblemen (1-10)	3.4	3.1	3.8	3.4
Relatie-ervaring (1-10)	5.7 (a,bd)	4.5	6.1	4.8
Samenwonend/getrouwd?	24.1 (a,cd)	28.1	58.9	46.2
Samenwonen verbroken?	0.3 (a,c)	0.4	2.0	0.4
Uit elkaar gaan? (0-4)	0.4 (a,cd)	0.4	0.9	0.7
Zelf kinderen?	4% (a,cd)	9%	27%	17%
<i>Geexternaliseerde problemen</i>				
Delinquentiescore (1-10)	2.2 (a,cd)	2.0	1.6	1.3
Risikante gewoonten (1-10)	5.5 (a,bcd)	3.6	3.2	2.4
Werkloos? (nee=0)	1.1	1.0	1.1	1.0
Leer/werkproblemen (1-10)	2.4	2.3	2.0	2.4

Conclusie en discussie

In dit onderzoek bestudeerden we de effecten die een scheiding heeft op jongens en jonge mannen. Wat betreft de geëxternaliseerde problematiek is het belangrijkste effect dat jongens na scheiding significant meer riskante gewoonten vertonen: zowel in vergelijking met jongens uit intacte gezinnen als in vergelijking met meisjes. Jongens uit zowel gescheiden als intacte gezinnen scoren hoger op de delinquentiescore dan meisjes. De geïnternaliseerde problematiek van jongens na scheiding verschilt niet van die van de jongens uit intacte gezinnen of van meisjes. Wel voelen jongens zich in het algemeen fysiek beter dan meisjes. Wat de relatieproblematiek betreft zijn er diverse significante verschillen. Jongens en jonge mannen na scheiding hebben significant meer relatie-ervaring, inclusief meer sexpartners dan jongens en jonge mannen uit intacte gezinnen. In vergelijking met meisjes en jonge vrouwen na scheiding hebben jongens echter minder samenwoonervaring, minder ervaring met het uit elkaar gaan en zijn zij ook minder ver gevorderd op het pad van de gezinsvorming.

Hoe kunnen we deze resultaten situeren in de onderzoeksliteratuur en tot welke aanbevelingen voor de praktijk kan dit leiden? Een belangrijk resultaat van

dit onderzoek is in elk geval dat echtscheiding samenhangt met meer geëxternaliseerde problematiek, met name riskante gewoonten, bij jongens. Dit sluit deels aan bij het onderzoek van Furstenberg en Kiernan (2001), waaruit bleek dat mannen na scheiding vooral meer roken. Ook ander onderzoek (Hetherington, 1999) laat zien dat riskante gewoonten vaker voorkomen bij scheidingsjongeren. Nader onderzoek is nodig om de vraag te kunnen beantwoorden welke effecten onder welke omstandigheden vaker voorkomen. Dit zou de resultaten uit onderzoek van Buchanan, Maccoby & Dornbusch (1996), Tavecchio (1998) en Zaslow en Hayes (1986), namelijk dat jongens feller en langduriger reageren op stressvolle gezinsomstandigheden, verder kunnen nuanceren.

Jongens en jonge mannen na scheiding ervaren niet significant meer geïnternaliseerde problemen dan andere jongens en jonge mannen. De resultaten van het onderzoek van Simons et al. (1999) worden dus niet door onze gegevens ondersteund. Dat jongens volgens Hetherington en Kelly (2002) minder in staat zijn om hun gevoelens te verwoorden dan meisjes en dat ze in tijden van stress minder goed om hulp kunnen vragen, leidt dus volgens onze studie niet tot meer geïnternaliseerde problemen. Het meeste onderzoek naar het effect van scheiding op relatieproblemen gaat over meisjes en jonge vrouwen. De resultaten uit ons onderzoek, dat ook jonge mannen na scheiding anders scoren op relatie-variabelen dan jonge mannen uit intacte gezinnen, verdienen dan ook verdere bestudering. Het zou kunnen zijn dat jonge mannen na scheiding wel eerder beginnen met relatievorming, maar niet eerder met (duurzame) gezinsvorming.

Teyber (1996, 2001) vraagt zich af hoe het te verklaren is dat jongens in het algemeen een scheiding iets minder goed schijnen op te vangen dan meisjes. Het zou volgens hem kunnen zijn dat ouders na de scheiding jongens minder discipline opleggen en hen minder met koestering omgeven dan meisjes. Vaak worden zoons wat meer door vaders opgevoed dan dochters. Als de vader na de scheiding minder bij de opvoeding betrokken is, verliest de zoon een belangrijke bron van discipline en waardering (Teyber, 1996). Wanneer vaders tijdens het huwelijk meer bij de kinderen betrokken zijn, is de kans groter dat dit ook na een eventuele echtscheiding het geval blijft (Kalmijn & Graaf, 2000). Als vaders in "pre divorce families" meer zouden gaan zorgen, zou dat ook de situatie bij en na een echtscheiding kunnen verbeteren, met name voor jongens. Vader zou meer kunnen functioneren als identificatiefiguur en kunnen (blijven) disciplineren, in combinatie met een warme aanpak (Duindam & Vroom, 2001). Overigens zou het niet alleen aanbeveling verdienen om vaders te stimuleren meer te gaan zorgen, ook voor jongens zelf zou het goed zijn dit meer te doen. Want de zorg die meisjes zelf verlenen is volgens Singendonk en Meesters (2002) voor hen een protectieve factor bij gezinsproblemen. Zelfs de zorg voor een huisdier blijkt kinderen (en volwassenen) goed te doen.

Nader onderzoek lijkt op ten minste drie terreinen gewenst. In de eerste plaats verdient de vraag in hoeverre het ouderschapsarrangement van voor de scheiding effecten heeft op de situatie erna, verdere studie. In de tweede plaats zijn er vragen over de rol van stiefvaders. Op de lange termijn lijken jongens voordeel te hebben van de aanwezigheid van een stiefvader (Duindam & Vroom, 2001). Ten derde moet meer worden nagedacht over de vraag of jongens beter af zijn als ze na de scheiding bij hun vader opgroeien (en meisjes bij hun moeder): same sex custody. Hetherington & Stanley-Hagan (1997) wijzen erop dat in het verleden diverse keren is geconstateerd dat kinderen onder voogdij van een ouder van dezelfde sekse het beter lijken te doen. Meer recente onderzoeken trekken deze bevindingen echter weer in twijfel. Bauserman (2002) concludeert in zijn meta-analyse dat het voor het welbevinden van kinderen geen verschil maakt of ze bij moeder of bij vader wonen. Bij het onderzoek naar verschillen tussen kinderen

die bij moeder of bij vader wonen, moet wel bedacht worden dat de vergelijking lastig is vanwege diverse interveniërende factoren. Zo zijn moedergezinnen meestal armer dan vadergezinnen, wonen oudere kinderen vaker bij vader dan jongere en hebben uitwonende moeders meer telefonisch en schriftelijk contact met hun kinderen dan uitwonende vaders.

Literatuur

- Amato, P. R. (1996). Explaining the intergenerational transmission of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 628-641.
- Amato, P. R. (1999). Children of Divorced Parents as Young Adults. In E. M. Hetherington (Ed.), *Coping with Divorce, Single Parenting, and Remarriage. A Risk and Resiliency Perspective* (pp. 147-165). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Amato, P. R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287.
- Amato, P. R. (2001). Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, 15, 355-370.
- Bauserman, R. (2002). Child Adjustment in Joint-Custody Versus Sole-Custody Arrangements: A Meta-Analytic Review. *Journal of Family Psychology*, 16, 91-102.
- Buchanan, C. M., Maccoby, E. E. & Dornbusch, S. M. (1996). *Adolescents after Divorce*. London: Harvard University Press.
- Buehler, C. & Gerard, J. M. (2002). Marital Conflict, Ineffective Parenting, and Children's and Adolescents' Maladjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 64, 78-92.
- Cantril, H. (1965). *The pattern of human concerns*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- CBS. (2001). *Samen leven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- CBS. (2002). *Maandstatistiek van de Bevolking*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- Cherlin, A. J., Furstenberg, F. F., Chase-Landsdale, P. L., Kiernan, K. E., Robins, P. K., Morrison, D. R. & Teitler, J. O. (1992). Longitudinal studies of effects of divorce on children in Great Britain and the United States. *Science*, 252, 1386-1389.
- Diekmann, A. & Engelhardt, H. (1995). Die soziale Vererbung des Scheidungsrisikos. Eine empirische Untersuchung der Transmissionshypothese mit dem deutschen Familiensurvey. *Zeitschrift für Soziologie*, 24, 215-228.
- Dronkers, J. (1997). Zoals de ouders zorgen, piepen de jongen. Intergenerationele overdracht van de kans op scheiding in Nederland. *Mens en Maatschappij*, 72, 149-166.
- Duindam, V. & Vroom, M. (2001). *Een nieuwe Start, Handboek voor Gescheiden Vaders*. Amsterdam: Van Gennep.
- Fischer, T. & De Graaf, P. M. (2001). Ouderlijke echtscheiding en de levensloop van kinderen; negatieve gevolgen of schijnverbanden? *Sociale Wetenschappen*, 44, 138-163.
- Furstenberg, F. F. & Cherlin, A. J. (1991). *Divided Families. What happens to children when parents part*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Furstenberg, F. F. & Kiernan, K. E. (2001). Delayed Parental Divorce: How Much Do Children Benefit? *Journal of Marriage and the Family*, 63, 446-457.
- Garrity, C. B. & Baris, M. A. (1994). *Caught in the middle: Protecting the Children of High-Conflict Divorce*. New York: Lexington Books.
- Goldberg, D.P. (1978). *Manual of the general health questionnaire*. Horsham: General Practice Research Unit.
- Graaf, A. de & Steenhof, L. (1999). Relatie- en gezinsvorming van generaties 1945-1979: uitkomsten van het Onderzoek Gezinsvorming 1998. *Maandstatistiek van de Bevolking, dec. 1999*, 21-36.
- Grych, J. H. & Fincham, F. D. E. (2001). *Interparental Conflict and Child Development. Theory, Research and Application*. Cambridge: University Press.
- Hart, H. 't, Meeus, W. & Kox, W. (1993). Jongeren in Nederland: achtergronden en opzet van een nationaal survey. In W. Meeus & H. 't Hart (red.), *Jongeren in Nederland*. Amersfoort: Academische Uitgeverij.

- Hetherington, E. M. (1999). Should We Stay Together for the Sake of the Children. In E. M. E. Hetherington (Ed.), *Coping with Divorce, Single Parenting, and Remarriage. A Risk and Resiliency Perspective*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Hetherington, E. M. & Stanley-Hagan, M. M. (1997). The Effects of Divorce on Fathers and Their Children. In M. E. Lamb (Ed.), *The Role of the Father in Child Development* (pp. 191-211). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Hetherington, E. M. & Kelly, J. B. (2002). *For Better or for Worse*. New York: W.W. Norton & Company.
- Kalmijn, M. & Graaf, P. M. de (2000). Gescheiden vaders en hun kinderen: een empirische analyse van voogdij en bezoekfrequentie. *Bevolking en Gezin*, 29, 59-84.
- Kormos, H. (1999). Kind vaak klem tussen scheidende ouders. *Algemeen Dagblad*.
- Maccoby, E. E. & Mnookin, R. H. (1994). *Dividing the child: social and legal dilemma's of custody*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Morgan, S.P., Lye, D.N. & Condran, G.A. (1988). Sons, daughters, and the risk of marital disruption. *American Journal of Sociology*, 94, 110-129.
- Morrison, D. R. & Coiro, M. J. (1999). Parental Conflict and Marital Disruption: Do Children Benefit When High-Conflict Marriages Are Dissolved? *Journal of Marriage and the Family*, 61, 626-637.
- Schmidtgal, K., King, A., Zarski, J. J. & Cooper, J. E. (2000). The Effects of Parental Conflict on Later Child Development. *Journal of Divorce and Remarriage*, 33, 149-157.
- SCP. (2000). *Sociaal en Cultureel Rapport, 2000. Nederland in Europa*. Den Haag: SCP.
- Sikkel, D. (1980). Een verkorting van de VEOG-schaal. *Sociaal-Cultureel Kwartaalbericht*, 2, 22-26.
- Simons, R. L., Lin, K., Gordon, L. C., Conger, R. D. & Lorenz, F. O. (1999). Explaining the Higher Incidence of Adjustment Problems Among Children of Divorce Compared with Those in Two-Parent Families. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 1020-1033.
- Singendonk, K. & Meesters, G. (2002). *Kind en echtscheiding. Een ontwikkelingspsychologisch perspectief*. Lisse: Swets & Zeitlinger B.V.
- Spruijt, E., Goede, M. de, & Valk, I. van der (2000). Veranderende gezinsvormen en het welbevinden van jongeren. *Bevolking en Gezin*, 29 (85-108).
- Spruijt, E. & Goede, M. de (2001). Kinderen en hun vader na de scheiding. In C. v. Nijntzen & S. Sevenhuijsen (Eds.), *Dubbelleven. Nieuwe perspectieven voor kinderen na echtscheiding* (pp. 41-59). Amsterdam: Thela Thesis.
- Spruijt, E., Kormos, H., Burggraaf, C. & Steenweg, A. (2002). *Het verdeelde kind. Literatuuronderzoek Omgang na Scheiding*. Universiteit Utrecht (www.kinderbescherming.nl).
- Sun, Y. (2001). Family Environment and Adolescents' Well-Being Before and After Parents' Marital Disruption: A Longitudinal Analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 697-713.
- Tavecchio, L. (1998). Seksespecifieke socialisering niet alleen voor meisjes nadelig. In: A. Meulenbelt (red.), *De eerste sekse, meningen over mannelijkheid*. Amsterdam: Van Gennep.
- Teyber, E. (1996). *Kind van gescheiden ouders, kind van de rekening?* Baarn: Ambo.
- Teyber, E. (2001). *Helping Children Cope With Divorce*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Treffers, P. D. A., Goedhart, A.W. & Koudijs, E. (1999). Kinderen van gescheiden ouders in een kinder- en jeugdpsychiatrische populatie. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, 54, 229-244.
- Valk, I. van der (2004). *Family Matters. Longitudinal Studies on the Associations between Family Structure, Family Process, and the Adjustment of Adolescents and Young Adults*. Universiteit Utrecht, proefschrift.
- Wallerstein, J. S., Lewis, J. M. & Blakeslee, S. (2000). *The unexpected legacy of divorce. A 25 year landmark study*. New York: Hyperion.
- Whiteside, M. F. & Becker, B. J. (2000). Parental Factors and the Young Child's Postdivorce Adjustment: A Meta-Analysis With Implications for Parenting Arrangements. *Journal of Family Psychology*, 14, 5-26.
- Zaslow, M.J. & Hayes, C.D. (1986). Sex Differences in Children's Response to Psychological Stress. Towards a Cross-Context Analysis. In M.E. Lamb et al. (Eds.), *Advances in Developmental Psychology*, Vol. 4, Erlbaum, Hillsdale, N.J., 285-337.